

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE HALK AĞZI

Çağrı ÖZDARENDELİ

ÖZET

Bu çalışmamızda Türk Edebiyatı'nın önde gelen şairlerinden olan Mehmet Akif Ersoy'un 7 bölümden oluşan *Safahat* adlı eserinde geçen Atasözleri, Deyimler, mahalli Terimler ve Argo Kelimeler incelenip; Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Ağzı başlığı altında toplanmıştır.

İncelememizin başında böyle bir çalışmanın Türkçe'nin Halk Ağzı bakımından zengin olduğunu ortaya koymanın gerekliliğini ve Mehmet Akif de bunu fark edip Halk ruhunu anlayarak onların ağzından hislerini yansıttığını belirttik.

İlerleyen bölümlerde Mehmet Akif'in edebi şahsiyetini ve *Safahat*'ın hangi hal ve şartlarda oluşturulduğunu ele aldıktan sonra, incelemiş olduğumuz kelimeleri alfabetik sırasıyla ve beyit örnekleriyle tek tek gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Halk Ağzı, Atasözü, Deyimler

FOLK DIALECT IN MEHMET AKIF ERSOY'S POEMS

ABSTRACT

In this study we analyzed the Proverbs, Idioms, local Terms, and Slang Expressions in *Safahat (Phases)* which is a 7-chapter poetry book by Mehmet Akif Ersoy, one of the most important poets in Turkish Literature. And we gathered those proverbs, idioms, local terms, and slang expressions in a writing titled *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Halk Ağzı (Folk Dialect in Mehmet Akif Ersoy's Poems)*.

At the beginning of our study we presented the need to analyze rich Turkish Folk Dialect; and stated that Mehmet Akif Ersoy had noticed this need and conveyed his feeling using folk dialect by discovering their spirit.

In the following parts we talked about Mehmet Akif's literary personality and the conditions which *Safahat (Phases)* was created; and we alphabetically listed the words we examined with separate sample verses.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Folk Dialect, Proverb, Idiom

Mehmet Akif ve *Safahat*'ı

Türk şiirinde bir şiiri en fazla ezberlenen şair olma şöhretini elinde bulunduran Millî şairimiz Mehmet Akif, hayatı ve eserleri en çok incelenen ediplerimiz arasında da en ön sıralarda yer almaktadır. Akif'in şiirinin bu kadar

incelemeye konu olmasının en önemli nedenlerinden birisi halk arasında geniş bir kabul görmüş olmasıdır. Şiirlerinde Divan edebiyatının, Fars edebiyatının tesirlerini sıklıkla gördüğümüz Mehmet Akif'in halk arasında büyük kabul görmesinin asıl sebebi de kendisinin halktan birisi olması, halkı gibi yaşaması ve şiirlerinde halkın dilini ustaca kullanabilmiş olmasıdır. Biz çalışmamızda Akif'in öne çıkan bu özelliğinin arka planını ortaya koyabilmek için onun halk diline ait unsurları nasıl kullanmış olduğunu tespit etmeye gayret ettik. Bu tesbitten önce Akif'in edebi şahsiyetini kısaca ele almak gerekir. Mehmet Akif'in sanat ve edebiyat ile yakın ilgisi yüksek baytar mektebindeyken başlar. Babasının ölümü üzerine geçim sıkıntısına düşerek ayrılmak zorunda kaldığı mülkiyede, muallim Naci'nin öğrencisi olmuştu. Naci, klasik edebiyata zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden canlandırmak ve ayakta tutabilmek için çabalıyordu. Akif de aldığı ilk eğitimin etkisiyle Naci'nin şiir anlayışından etkilendi. Başlangıçta Naci tarzında gazeller yazdı. İlk şiiri 1895'te Mektep dergisinde yayınlandı. Mehmet Akif'in yetiştiği çevre, aldığı eğitim ve öğretim onu ilk önce geleneğe bağlı bir şair olmaya yöneltir. Doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği, genel olarak mütevazı, mütevekkil ve mümin bir topluluğun yaşadığı Fatih semtinin onun çocuk ruhu üzerinde önemli etkileri olmuştur. Onun hem babası, hem hocası olduğunu söylediği; Mehmet Tahir Efendiden aile eğitimi yanında dini eğitimini de almış, hafızlığa başlamıştır. Bunlara Arapça ve Farsça öğrenmesi eklenmiş ve Akif'in hayatında ve sanatında ehemmiyetle yer alacak olan kültürün doğu cephesi tamamlanmış olacaktır. Diğer cephesini ise, batı kültürü teşkil edecektir.

Mehmet Akif'in batı kültürüne ilk adımı zamanın bütün aydınları gibi Fransızca öğrenmektir. O bu dili sonraları meslektaşı olacağı Baytar İbrahim Efendi'den öğrenmiştir. Baytar mektebinde müspet ilimlerle uğraşmaya başlamıştır. Bu okulun yüksek kısmını bitirmesiyle, onun şahsında, Doğu ve Batının sentezi olarak idealleştireceği "Asım" tipi çok önceden ortaya çıkmış oluyordu. 1911'de başlayan Trablusgarp ve 1912-13'te başlayan Balkan Savaşlarının yaraları sarılmadan devlet daha büyük bir savaş içine girmişti. 1914'te başlayan ve dört yıl süren bu savaşla, öncekilerde olduğu gibi sadece çekilmeler, zulüm, işkence ve toprak kaybı söz konusu değildi; İmparatorluk parçalanıyor, Anadolu dört bir yandan işgal ediliyordu. Mehmet Akif bütün bu acılan gördü ve yaşadı. Devrin birçok aydını gibi o da Milli Mücadeleye katılarak insan üstü çabalar harcadı. Bu kadar büyük olayların içinde yaşamak elbette kolay değildi. Akif için çekilen acıların ve gösterilen gayretlerin sonunda vatanın kurtulduğunu görmek önemliydi. Akif Servet-i Fünun Devrinde yaşadığı halde bu topluluğa katılmayan sanatkârlardandır. O Servet-i Fünun'un sanat ve edebiyat anlayışına ilgi duymadığı gibi Naci'nin etkisini de kısa sürede atmıştır.

Yetiştirdiği ve yaşadığı olağanüstü devrin siyasi tarihi ve sosyal olayları Akif'in sanatını derinden etkilemiştir. Akif'in hayatının bütün bölümlerini büyük eseri olan "SAFAHAT" ta görmek mümkündür. Onun için Safahat genel adı altında yer alan eserleri gözden geçirmek yerinde olacaktır. Safahat, Akif'in yedi kitabının birleşmesinden olmuştur. Bu kitaplar sırasıyla şunlardır:

1-Safahat: 1911'de yayınlanmıştır. Bu eserdeki şiirlerin çoğu 1908'den sonra yazılmış ve Sebilürreşad'da yayımlanmıştır. Mehmet Akif in hacim bakımından en geniş eseri olan bu kitapta yer alan başlıca şiirler Hasta, Küpe, Meyhane, Seyfi baba gibi sosyal konulu şiirlerdir. Birer manzum hikâye türünde olan şiirlerde, fakir, kimsesiz, yardıma muhtaç, acınacak durumda olan şahıslara yer verilmiştir.

2-Süleymaniye Kürsüsünde (1912): Eser uzun bir manzumeden ibarettir. Eserde, Türkistanlı idealistlerden Abdürreşid İbrahim Efendi'nin vaazı anlatılır.

3-Hakkın Sesleri (1913): Mehmet Akif in en verimli yıllarında yazılan eserlerinden üçüncüsüdür. Bir şiirinin dışındaki tüm şiirler ayrı ayrı isimlendirilmiş bir hadis ile Kurân-ı Kerim'den bazı ayetler alınarak bunların meali verilmiş, sonra üzerinde durulmak istenilen konu ele alınmıştır.

4-Fatih Kürsüsünde (1914): Uzun bir manzume olan bu eser şekil ve muhteva bakımından "Süleymaniye Kürsüsünde" isimli eseri hatırlatır.

5-Hatıralar (1917): "El-Uksur'da", "Berlin Hatıraları", "Necid Çöllerinden Medine'ye" isimli manzumeler eserde yer alan başlıca şiirlerdir. "Berlin Hatıraları" adlı manzumede Akif in gezip görerek tanıdığı Batı ile vatani olan Doğunun karşılaştırmasını yapar.

6-Aşevi (1924): Asım, Mehmet Akif in en uzun manzumesidir. Tamamı 2292 mısra olan eser esas itibarıyla Köse İmam ile Hocaşade arasındaki konuşmalardan meydana gelir. Köse İmam Akif in hocası Hocaşade ise bizzat kendisidir. Hikâyeye adını veren Asım ise Köse İmamın oğludur.

7-Gölgeler (1933): Bu kitapta yer alan şiirlerin çoğu daha önceleri yazılmış olup kitaplarına girmeyen şiirleridir. Bülbül, Leyla gibi şiirler eserdeki başlıca şiirlerdir. Akif in son zamanlarında yazdıklarında, beklediği idealden uzaklaşmasının verdiği bir duygu ile buruk bir acının yer aldığı görülür.

18.yy' dan itibaren sıkıntılı günler yaşayan Osmanlı devleti Sultan Abdülmecit ilan edilen "Tanzimat Fermanı (1839)" ile siyasi, içtimai ve edebi sahada yeni bir döneme girmiştir. Tanpınar'ın ifadesi ile; "Tanzimat ile birlikte İmparatorluk asırlarca yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak, mücadele halinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilan ediyor onun değerlerini açıkça kabul ediyordu".

Asırlarca Avrupa'yı gölgesinde bırakmış bir Cihan devletinin içine düştüğü kötü durumdan kurtulmak maksadıyla Avrupalılaşıma hareketini başlatması, toplumumuzda köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Bundan sonra Avrupalı hayat tarzı, Avrupalılaşıma fikrine zıt olarak kültürümüzün her noktasında kendini göstermeye başladı. Tanzimat'ın getirdiği en büyük yenilik şüphesiz edebiyatımızda gerçekleşti. Tanzimat ile birlikte doğan "Tanzimat edebiyatı (1860-1896)" Modern manada edebiyatımızın temellerini atıyordu. Şiirde gözle görülür değişiklikler ortaya çıkarken Divan edebiyatının ihmal ettiği roman ve hikâye türü de önem kazandı. Kısa zamanda edebiyatın her türünde eserler yazılmaya başlandı.

Tanzimat'tan başlayarak Servet-i Fünun, Fecr-i Ati devirlerinin sonuna kadar batılılaşma olgusu ve Arapça ve Farsça sözlüklere önem verilmesi sebebi ile edebi eserler halk dilinden büsbütün ayrılmışlardı ta ki; Milli edebiyat dönemine kadar. Halk dilini, halkın değiş ve mecazlarını eserlerini layıkıyla yansıtan şairlerimizin önde gelenlerinden biride şüphesiz Akif" tir.

Bu incelemede şiirimizin çok okunmuş ve basılmış bir metni olan Safahat'ta bir kavram araştırması yapılmıştır. Bunun için Safahat defalarca okunmuş ve dikkati çeken, Akif in düşünce dünyasında önemli yer tuttuğu düşünülen halk diline mahsus kavramlar ortaya çıkarılmıştır. Ele alınan kavramların sözlüklerdeki anlamı ile metindeki karşılaştırılınca görülmüştür ki genelde aynı olmakla birlikte Akif bazen bunlara yeni anlamlar yüklemiştir. Mehmet Akif Ersoy, edebiyatımızın hürmetle hatırlanan şahsiyetlerinin başında gelir. Bu sebep ile onun eserlerinin doğru anlaşılması, hem onu, hem de fikirlerini anlamak bakımından önemlidir.

"Edebiyat tarihinde Akif ten daha büyük bir İslam ve Türk şairi yoktur."Diyen Cenap Şahabettin, Türk ve İslam ruhunun Safahat in ilham kaynağı olduğunu ifade eder.

Osmanlı devletinin en buhranlı dönemlerinde yetişen M. Akif in kalbindeki Din ve vatan aşkı, onu, hayatının her döneminde bir mücadele adamı yapmıştır. Onu, rahmetle yâd edilenlerin başında gelmesinin en büyük sebeplerinden birisi, bu mücadelenin bir meyvesi olan "**Safahat**"tır.

Safahat, 21.yy Türkiye sinde en çok okunan kitapların başında gelir. Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinin bibliyografyasının hazırlandığı bir çalışmada Safahat'ın 1976'ya kadar 20 kere basıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde bu sayının yüzü aşkın olduğu sanılmaktadır.

Mehmet Akif ve Safahat... Ahlak, fazilet, dürüstlük, çalışkanlık gibi yüce hisleri hatırlatan bu isimleri anlamak, her Türk gencinin yegâne gayesi olmalıdır.

Safahatta Halk Ağzı Unsurlar

-A-

" a kuzum"

-Girsene Hemşire hanım! -Varmayın üstüme! -Nen var a kuzum; anlayalım?...
s.150/3

"aceb kim ola?"

Fakat şu va 'z edecek herze-gu aceb kim ola? Ne olsa hiç ya... s.252/6

"açılmadık yeri yok"

Açılmadık yeri yok şimdi hepsi meydanda; Rida-yı ismeti bir yanda, kendi bir yanda.
s.347/6

"adam deyin beğenin"

Zamanıdır oturup, şimdi, herze dinlemenin; O yave-gülari hala, adam deyin beğenin!
s.252/1

“adam sen de!”

-Biraz dikmeyi öğrenseler... -Adam sen de! Düşündüğün şeye bak... Sen şu ilmi öğrende...
s.250/9

“adam yerine koymak”

Kim uğraşır a babam bunca yıllık ehlim iken -Adam hesabına koymam bizim Köroğlu'nu
ben. s.148/8

“adını hürmetle anmak”

Yalnız, hepside hürmetle anar namımızı. Hiç unutmam, sarılıp hırkama bir Çinli
kızı s.199/8

“ağız kavgası”

O içerden, bu yiğitlerde dışarıdan ürüdü; Bir ağız kavgasıdır aldı, tabii, yürüdü:
s.407/15

“ağlamazsan bari gülmekten utan”

İrzımızdır çiğnenen, evladımızdır doğranan Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bari gülmekten
utan!...s.312/14

“ağız aşınmak”

Bir selam ver be heri!! Ağzın aşınmaz ya... Hayır Ne bilir vermeyi hayvan, ne desen versen
alır.398/12

“ağız süt kokmak”

Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor; Zavallı kırkına gelmiş de ağız süt
kokuyor! s.345/13

“ağız yok, dili yok”

Ne istedin küfeden, yavrum? Ağzı yok, dili yok, Beben sekiz sene kullandı... Hem de derdi ki;
Çak s.57/13

“akıl karı değil”

“Akıl karı değil!” Der de böyle yapmazdı. Ne oldu sor bakalım? Milletin öz evladı; s.
258/16

“akla, hayale sığmamak”

Gelinde bayramı fatihte seyredin, zira Hayale, hatıra sığmaz o here ü mere-i safa,
s.77/2

“aklından zoru olmak”

Galeyan geldi mi, mantık savtışurmuş... Doğru: Vardı aklından o gün herkim gördümse
zoru. s.205/4

“aklı yatmak”

Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar, Bize insan hâkiminden daha lazım
baytar. s.371/13

“Allah korkusu bilmek”

Vükela neydi ya? Curnalcı, müzevir, adi; Ne Hu da korkusu bilmiş, ne utanmış ebedi.
s. 193/6

“amanda maşallah”

Bak anne, ay dede bak bak!-Amanda maşallah Değirmi tabla kadar s. 110/4

“amin kesmek”

Denildi: “Fatıha”, amin kestiler, bu sefer Göğüsler inledi, derken, açık duran eller, s. 162/3

“ana avrat sövmek”

Dalkavuk devri değil, eski kasaid yerine, Üdebanız ana avrat sövüyor birbirine! s.206/2

“apışıp kalmak”

Atıyı karanlık görüvermekle apıştın? Esbabı elinden atarak ye’s’e yapıştın? s.230/6

“ateş, külün altında kalmakla bunalmaz”

Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş Ne kadar kalsa bımalmaz; hele bir aç, hele eş! s.201/14

“ateş püskürmek”

Lakin aldırıldığı yok: Hem sövüyor, hem yürüyor; Göğsünün kolları donmuş, o ateş püskürüyor! s.416/14

“ayaklar altında inlemek”

Murad-ı evveli koynunda saklayan toprak, Kimin ayakları altında inliyor, hele bak! s.298/16

“ayaklarına takılmak”

Takılmamak, hani, kabil değil ayaklarına! Nazar nüfuz edecek olsa hangi bir yığına. s.257/5

“ayak üstü dikilmek”

Ayak üstü dikilmiş, gözümlün ta içine Bakıyor, hem de o şimşek gibi gözlerle yine. s.204/4

“ayın on dördü gibi”

Parlıyor alını uzaktan, ayın on dördü gibi; Güliyor: İşvesinin cazibeler müncezibi. s.208/7

- B -

“bacası tütmemek”

Yüz elli bin kadının tütüyor bugün bacası. Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası, s.339/13

“bağrı yanık”

Yok mu, ey bağrı yanık çöl! Edebi payanın? Neredir vahası, ya Rab, bu serabistanın? s.357/15

“bahtı kara”

Ne batı kara milletmişiz ki, dünyada; Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdada;
s.349/12

“bahtın utansın”

Sana baksın da kızım, bahtın utansın... Ne deyim? O, senin, kimdi, bugün nerde yatar,
bilmediğim,384/6

“başbaşa vermek”

Veriniz başbaşa; zira sonu hüsrân-ı mübin Ne hükümet kalıyor ortada, billahi ne din!
s.229/4

"baş belası"

Heva-yı fuhşu kudurtan zehirli "Zambak" lar! "Okuryazar" denilen eski baş belasından
s.346/7

“başı boş kalmak”

Başı boş kaldı mı, zira şaşırıp ber-mu 'tad, Bulamaz kendiliğinden yolu asla efrad
s.346/7

“baştan başa gezmek”

Hind ‘i baştan başa gezemkti muradım, lakin, Nerde olsam beni takibi yüzünden polisin,
s.200/12

“baş vurmak”

Senin en son şeririndir şu bi-perva uzanmış taş

Ki nermin habgahından çıkar, bir gün vurursun baş! s.163/16

“bata çıka gitmek”

Batar, çıkar, gideriz, çaresiz, yorulsak da. Evet, belirmede, yer yer, birer sevimli ada;
s.482/1

“belanın büyüğüne çatmak”

0 değil, şimdi asıl çattı belanın büyüğü; Haber aldım, karı kandırmış o sersem hödüğü,
s.376/7

“bel bağlamak”

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk Bizler ki o ay ata bütün göz yumuyorduk?
s.464/12

“benzine kan gelmek”

Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan, Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.
s.97/5

“beş-altı kopuk”

Bakın ne günlerce kaldık: Ya beş, ya altı kopuk, Yamaklarıyla beraber ki hepsi kulkuyruk,
s.283/2

“beş on söz etmek”

Usandın sen de gerçekten hikmetimden, hasbihalinden;

Beş on söz kaldı lakin dinle nazm-ı bi-mealimden; s.283/6

“beş paralık kıymeti yok”

O demin "harb-i Umumi" dediğin maskaralık, Karagözden de beter, kıymeti yok beş paralık,
s.438/7

“beti benzi kül gibi olmak”

Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nur-ı şebab; O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitab!
s.48/6

“beyni dumanlanmak”

Dumanlı beynini sardıkça, artık efrada, Muhal olurdu huzur ihtimali dünyada; s.485/14

“bir baltaya sap olmak

Ne odunmuş babanız: olmadı bir baltaya sap! Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz. s.501/1

“bir deri bir kemik kalmak”

Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri; Nerde evvelki refahın acaba onda biri?
s.386/2

“bir ekmeğin yeri iki su olmadan olmaz”

Bir ekmeğin yeri dolmazmış olmadan iki su; Bunun beş ekmek olur belki bir kadeh dolusu.
s.329/14

“bir kırıtıp iki dökmek”

Bir kırıtın, iki dil döksün o fettan kahpe; Çaresi yok, salyası sarkıp diyecek: Verdim be!
s.376/13

“bir kurt bir koyun aşırsa”

Kenar-ı Dicle 'de bir kurt aşırsa bir koyunu, Gelir de adl-i İlahi sorar Ömer 'den onu!
s.126/4

"bir ömür telef etmek"

Omuzlamakla mı? Heyhat! Öyle bir/enle Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile. s.283/12

“bir yığın söz”

Bir yığın söz ki, samimiyyeti ancak hüneri; Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkarım.
s.40/2

“bol keseden atmak”

Bilir misin ne dehalar yetiştirdi medreseden? -Deha mı? At bakalım, hiç sıkılma, bol keseden
s.252/3

“boynunu bükmek”

Bükmüş oradan boynunu binlerce yetiman Me' va arıyor aileler iane perişan! s.541/15

“boyunun ölçüsünü almak”

İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü, Geri dur sen ki, pesiman, atılanlar ileri.
s.505/7

“bucak bucak kaçmak”

Fakat gidenlere baktım ki kaldırıp tabanı. Bucak bucak kaçıyor: Kaç bilir misin amanı!
s.110/11

“bugünün işini yarına bırakmamak”

Bu günlük iş bugün lazım yapılmak, yoksa ferdaya Bırakmışsan... O ferdalar olur perveste ukbaya!
s.169/4

- C -

“can derdine düşmek”

Üç yıl ekin olmamış kuraktan Can kaydına düşmüş artık urban.
s.137/2

“canına tak etmek”

Ba' zı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma; Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
s.97/14

“canını çıkarmak”

Sülük benizle vasiler ne emdiler kanını, Mecali kalmadı artık çıkardılar canını!
s.340/9

“cenazeden farkı olmamak”

Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar; Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
s.271/5

“ciğeri sızlamak”

Ciğerim sızladı baktım da, fakat fa ide ne? Kaderin cilvesi, kurban olayım halledene!
s.377/3

“ciğeri beş para etmemek”

Dün, beyinlerde kıyamet koparan “hikmet” i al, Bugünün zevkine sor: Beş para etmez ciğeri! s.505/5

- Ç -

“çekilir nağme değil”

"Oyun ettim size; hey sersem adamlar!" diye gül! Çekilir nağme değil... Neymiş, anaçmış bülbül! 513/1

“çift”

Dedenizdir diye bir kahpe çiftmiş yamayan... Size ha? -Öyle ya, çok geçmedi, lakin, aradan, s.402/4

“çıkart yol olmamak”

Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız! Çıkart yol olmayacak, korkarım, bu saptığınız! s.290/17

“çiziktiri vermek”

-Yazındı: " Kendine mahsus ve münhasır bulunan " Adam, çiziktiriver, bakma hüsn-i hatta, filan. s.519/1

“çok bilmiş”

0 ne çok bilmiş adamdır ki: Gider sessizde, Ne e sermiş, ne semer, kimsenin olmaz haberi!
s.505/9

“çürük tahtaya ayak basmamak”

Ağniya zannederim, sizde az çok olacak... Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak! s.195/12

“çüş be!”

-Çüş be! Gözün kör mü!-Pardon!-İlla' ilah! Nasıl ki çıktı şu "pardon" eşeklik oldu mubah! s.330/8

- D -

"dayak eşekler içindir"

Dayak eşekler içirmiştir!Adam dövülmezmiş... -Ya biz, sözüm ona, merkep miyiz, Bekir, bu ne iş? s.146/11

“defol git”

Hani aldırmasalar bari. "defol git!" dediler... Dedim: "Artık kime aidse defolmak o gider” s.440/14

"değmeyin keyfime"

Semerci usta geberseydi... değmeyin keyfe! Evet, gebermelidir inkisar edin herife. s.404/4

“deveye neden boynun eğri? demişler, nerem doğru ki? demiş.”

"Neye boynun bu kadar eğri?" demişler deveye, "A kuzum, hangi yerim doğru?" demiş. Söz de budur s.419/2

“dili bağlı, bakıp durmak”

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım. s.455/1

“dili çıkmış, solumak”

O güzel sine o çöl şimdi ne korkunç oluyor: Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor! s.357/2

“dil dökeceğine ter dökmek”

Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter! Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter. s.142/2

“dilimin döndüğü kadar”

Dilimin döndüğü şiveyle bütün gün yazdım; Okuyanlar o kadar çoktu ki, hiç ummazdım s.195/1

“dilini kısıp oturmak”

Sana bir şey dememiş, kısmış oturmuş dilini Niçin, oğlum, seriyorsun herifin pestilini?... s.440/6

“dil uzatmak”

Vardı bir duygusu besbelli ki...-Bilmem varmış... Padişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış! s.403/8

“diş bilemek”

"Medeniyet!" size çoktan beridir diş biliyor; Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor, s.229/5

“dokunsam ağlayacak”

Dokunsam ağlayacak, söylemez ki kaç kanı var, Uzandığın çukurun, karşıdan bakan şu duvar. s.487/13

“dolu dizgin gitmek”

Vatanın takati yoktur yeniden ihmale; Dolu dizgin gidiyor, baksana; izmihlale!
s.206/12

“dostunun yüz karası, düşmanının maskarası”

Kim kazamazsa bu dünyada bir ekmek parası; Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası! s.97/10

“dut yemiş bülbüle dönmek”

Sonra durmuşsa hala, deliler, gayzı yaman; Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek kahrından. s.445/13

“dünya yıkılsa...”

Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz! Cihan yıkılsa emin ol, bu cephe sarsılmaz; s.353/3

- E -

"ebenin teknesi"

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu; Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
s.398/7

"ekmek parası"

Ümmetin haline baktım ki: Yürekler yarası! Ne bir ekmek yedirir iş, ne de ekmek parası s.192/10

“elde avuçta ne varsa...”

Bilirsiniz ki, hemen, yüz elli yıldır, biz, Ne varsa elde verip muttasıl, çekilmedeyiz!
s.351/9

“elden ayaktan düşmek”

Kocamaz, derdim, asırlardır, sarılısaydı eğer!... Ne çabuk elden ayaktan düşecekmiş o meğer!... s.382/13

“el ele vermek”

Evet, bu aile efradı durmuyor... El ele Verip, ezelde çizilmiş bir istikametle, s.264/5

“eli böğründe kalmak”

Kalmış eli böğründe fe lake t-zede madeer; Evladını gömmüş kara topraklara, iner,
s.54/13

“eli ekmek tutmak”

Eli ekmek tutacak? İşte saat belki de üç. Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.
s.97/13

“elinde maskara olmak”

Hulasa bukailemun fitratında züppelerin Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin! s.284/9

“eşiklerde yosun bitmek”

Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın rahnedan bi-tab?

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlansın mihrab? s.461/4

“etekler dolusu”

Parasızlıktı bidayette işin korkulusu; Ağniya altını bezletti etekler dolusu...
s.195/9

“evi sırtında gezmek”

Zulmetin, yer ye, içinden kopan mezbeleler! Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!
s.95/9

“eyvahlar ola”

"Sen de kalışlık edersen, bize eyvahlar ola!"-Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola s.5/2

- F -

“farz etmek”

Küçüldü, farz edelim, oldu akıbet zerre... Görün, şu zerreyi tedkik eden de bir kerre.
s.267/17

“fır fır dönmek”

Sayı dolmuştu, fakat ben de tükenmişti sıfır; Dön işin yoksa artık fırıldak gibi fır fır.
s.408/17

“filanca oğlu filan”

- "Kaım olan Filanca hanede...- sakın...- filanca oğlu filan..." s.378/3

- G -

“galeyan geldi mi mantık savuşur”

Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş... Doğru: Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru

“geberip gitmek”

Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler; Nasibi girye-i hüsrân olan nedametler
s.271/6

“geçmişe mazi derler”

-Geçmişe mazi derler! -Doğru, lakin..-Bırak oğlum gelecekte ne haber?
s.388/16

“geçmişten hisse kapmak”

Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey! Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi? s.499/1

"göğüs germek"

Asırlar geçti hala batılın piş-i hücumunda, Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bizar. s.42/12

"gökten ölüm inmek"

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer; O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer... s.428/6

"görüp, gözetmek"

Büyük küçükler için dayedir, mürebbidir... Gider, hayatını tanzim eder, görüp gözetir. s.263/ 16

"göz açtırmamak"

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb 'in kanlı kabusu, Asırlar var ki, İslam 'in muattal, beyni, bazıtsu. s.456/1

"göz kulak olmak"

Gecenin kalbi durur; ürperir inler, cinler; Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler. s.513/5

"gözü kararmak"

Gözüm karardı, atıldım harim-i cazibine; Yarıp cemaati, düştüm direklerin dibine. s.358/8

"gözü ensesinde olmamak"

Gözüm enseme değil, görmeliyim ben önümü; Kestik attık hele mazi denilen kör düğümü! s.405/2

"gözüyle görse inanmamak"

Dünyada inanmam, hani görsem de gözümle, İmanı olan kimse gebermez bu ölümle: s.230/2

"gözünde canlanmak"

Gözümde canlanıyor şimdi, devr-i muhteşemin; Nasıl hayaleti kumlardan uğradıysa, demin. s.487/10

"gözünde tütmek"

Gözümde tüttü bu andıkça yandığım toprak; Önümde durmadı artık ne hanüman, ne ocak... s.361/14

"gözünün gördüğü yok"

Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi! -İyi amma nasıl ikaz edeceksin bu leşi? s.411/11

"gözü seçmemek"

Karaltılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir? Huda rızası için, seçmiyor gözüm, bildir? s.350/8

“göz yummak”

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk, Bizler ki o ayata bütün göz yumuyorduk? s.464/12

“göz yumulmakla kör olmaz”

Göz yumulmakla kör olmaz; külün altında ateş, Ne kadar kalsa bunalmaz; hele bir aç, hele eş! s.201/16

"günaha girmek"

O haklı girye-i hicranı habse kalkışmak, Huda bilir ki, hatadır... Günaha girme, bırak! s.338/10

-H-

“hakkını helal etmek”

-Helal edin hadi öyleyse şimdi hakkınızı.-Helal edin, hadi bekletmeyin adamcağızı s.162/8

“hakkını vermek”

Bu çomarlar da o vaziyette gelmişlerdi. Hepsinin hakkını Allah için, oğlan verdi! s.435/1

“haksızlığa göz yummamak”

Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar; Ferde raci' sadmeden efrad olurmuş lerzedar. s.237/1

“halt etmek”

-Hoca, bak, ben kızarım. Size halt etme düşer... Dövmüş isem, kendi karım. s.151/5

“har vurup, harman savurmak”

Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur. s.386/5

“haya namına tek arıza bilmemek”

Yine merdane geçirmiş gibi yatkın bir yüz, Ki haya namına tek arıza bilmez, dümdüz! s.407/8

"haya züğürdü"

"Değil mi bir tükürük alna çarpacak te' did Ne hükmü? " diye üç beş haya züğürdü edib, s.346/4

"hay köpoğlu köpek"

-Ulan! Kapakta imiş dağlı. Hay köpoğlu köpek -Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!

“hayra yorma”

-Ne kadar doğru! Hocam, hayra yorulmaz bu gidiş.-Sen o rü' yaya hakikat deyiver, tam bizim iş.

"hayvan kadar anlayışı olmamak"

Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz 'anı yok
s.239/4

"herif de amma hışır!"

–Uzatma! –Tut ki uzattım?-Herif de amma hışır!
s.330/9

"her işe burnunu sokmak"

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe; Kalır selamet-i milliyemiz öbür gelişe!
s.286/2

"her kafadan başka ses çıkmak"

Hulasa, her kafadan başka başka çıkmış ses.
s.286/5

"her ne demişsem"

-Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim; İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim. s.251/4

"heybeye dirsek vermek"

Yok öyle heybeye dirsek verip ımızganmak Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak
s.333/12

"hey gidi hey"

"Nesl-i hazır " denilen şey pek acaip bir şey: Hoca rahmetliye bak, oğluna bak, hey gidi hey!... s.367/7

"hey sersem"

Kanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem! Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce "sanem!" s.423/1

"hissi donup kalmak"

Leyale karşı o tufan-ı fecri görmelisin: Huda bilir, sasırsın, donar kalır hissin!
s.336/4

"horul horul uyumak"

Horul horul uyuyor kahpe tilki, senden tok! Tevekkül etrnele öyleyse şimdiden tezi yok s.279/16

"hoşbeş etmek"

Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı. Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,
s.398/10

"hüngür hüngür ağlamak"

Yurdumun gülmeyen evladını artık güldür... Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür. s.202/16

- 1 / 1 -

"ımızganmak"

Yok öyle heybeye dirsek verip umızganmak; Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak!
s.333/12

"İçinde leş taşıyan sineden hayır umulmaz"

Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur. İçinde leş taşıyan sineden ne hayır umulur?
s.288/10

"İçin için kanamak"

Civarı çöl kadar ıssız harim-i Ka 'be 'm mi? İçin için kanayan dinimin serilmesi mi?
s.523/4

"İçini dökmek"

-Ne tuhafısın! Bana döktürmeyeceksin içini...

-Yok pašam sizde tuhafılık, o benim haddim mi? s.403/1

"İçi parçalanmak"

"Parçalanmış senin Asım " dediler bi 'd-defa'at, Babayım, elbet içim parçalanırken, heyhat, s. 443/10

"İğne atsan yere düşmez"

İğne atsan yere düşmez, o ekin bir tufan; Atlı girsen gömülür buğdayın altında kafan
s.384/1

"İki batman, bir denk"

Kaç sakal tuttu ne hikmetse, acaib bir renk; Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk!
s.373/11

"İki el bir baş içindir"

Ey dipdiri meyyit, "İki el bir baş içindir ".Davransana. Eller de senin, baş da senindir!
s.230/3

"İki söz yazmak "

Oku, şayet sana bir hisli yürek lazımsa; Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.
s.40/5

"imanı küfre çiğnetmek"

Tekal/übatına biganeyiz hayal ettik. Kimildamaksızın imanı küfre çiğnettik
s.292/5

"insanlığın anlamını öğrenmek"

Evet, her türlü manasıyla irfan durdurur azmi... Fakat, insanlığın ma 'naşı olsun öğrenilmez mi?
s.169/11

"insanlıktan nasibini almamak"

Nasibin yok mudur bir parça olsun ademiyetten? Nasıl aldırıyorsun yükselen feryada milletten?
s.106/7

"insan ölür; eseri kalır, eşek ölür; semeri kalır."

"ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri; Bir eşek göçtü mü, ondan da nihayet: Semeri."
s.505/1

"it damarı tutmak"

Bu, "her giren "le, tabii, tutunca it damarı, Mukaddesata kadar saldıran beş on çomarı,
s.288/7

"it sürüsü"

İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
s.206/4

"iyi gün dostu"

İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı güruh, o ne müstekrah adamlar! Hani bakmak mekruh
s.370/10

"iyilik yap; denize at, balık bilmezse Halik bilir"

Bu fedailiği bir biz göze aldirmıştık. Ama Halik biliyor, bilmesin isterse balık
s.425/3

- K -

"kaderin cilvesi"

Ciğerim sızladı baktım da, fakat faide ne? Kaderin cilvesi, kurban olayım halledene!
s.377/3

"kafa gezdirmek"

*Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim; Hem de oldukça görürdüm... Kafa
gezdirmezdim! s.214/13*

"kahbe dölü"

Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü? Adam aldatmayı a 'la biliyor kahbe dölü!
s.398/17

"kalbi küt küt atmak"

Öyle inler ki zemin: Kalb-i feza "küt! Küt!" atar; Zurnanın tizleri, dersin, yedi iklimi tutar!
s.387/10

"kalırsa el beğenir; ölürse yer beğenir"

Camaatin arasından " kalırsa: El beğenir; Ölürse: Yer beğenir" dört adam çıkarsa, getir!
s.259/8

"kanı kaynamamak"

Bükülmüş beller, incelmış boyunlar, kaynamaz kanlar. s.456/4

"kanıksamak"

Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü
s.194/12

"kanı sel gibi akmak"

Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, rabıta yok; Aksa kan sel gibi, bir dindirecek zabıta yok.
s.205/11

"kan tükürmek"

Zavallı yerliyi kılık zaman zaman kemirir; Bu, kan tükürmeye baksın... o, muttasılsemirir
s.340/12

"kapıdan kovulmak"

Dikilip sahile binlerce basiret, im 'an; Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!
s.200/5

"kapkara bir kâbus gibi çökmek"

Bir hale getirdin ki, ne din kaldı, ne namus! Ey sine-i İslam 'a çöken kapkara kâbus,
s.235/5

"karagün dostu"

Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun! Sen milletin alamını dünyaya duyurdun,
s.473/5

"kardeş kardeşi vurmak"

İslam' ı evet, tefrikalar kastı, kavurdu; Kardeş, bilerek, bilmeyerek, kardeşi vurdu.
s.474/3

"karnım tok"

Bunların var mı sizin listede hiç benzeri, yok! Ya ne var? Bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok! s.400/1

"kellesinden geçmek"

Kellesinden geçecek molla yetiştirmiş mi? Oturup sadece, mektepleri tenkid iş mi?
s.418/11

"kendine gelmek"

Feryadı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar. Uğraş ki Telifi edecek bunca zaman var.
s.231/9

"kendi sözünden ibret almak"

Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret!... İbret al kendi sözünden, aman, oğlum, gayret!
s.448/18

"kendi vicdanı davacı olmak"

Kendi vicdanım olur önce gelir da'vacı. Görüyorsun ya : Tecellüdle savulmaz bir acı!
s.443/16

"kestiği tırnak bile olmamak"

Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevap istersen: Babanın kestiği tırnak bile olmazsın sen.
s.368/7

"kıkıyruk"

Bakın ne günlerde kaldık: Ya beş, ya altı kopuk, Yamaklarıyla beraber ki hepsi kıkıyruk,
s. 283/2

"kırkına gelip te ağzı süt kokmak"

Hayatı anlamıyor... Çünkü görmüyor. Okuyor; Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
s.345/12

"kıssadan hisse çıkartmak"

Kıssadan hisse çıkartsak mı, ne dersin Asım? Anlıyorsun ya zarar yok, daha iyi anlaşalım:
s.446/12

"kızıl kâfir"

Ah efendim, o herif yok mu, kızıl kâfirdi; Çünkü bir şey tanımaz, her ne dersin münkirdi.
s.424/1

"köpek sürür gibi sürüklemek"

Köpek sürür gibi sürüklenir mi ayol?-Kadın, çekil, döverim ha! Sokulma, haydi defol!
s.111/11

"kör boğazı doyurmak"

Bulunca kendime bir yer, doyunca kör boğazı, Kapandı, gitti, bakarsın ki, nekbetin ağzı.
s.288/11

"kör gözüne nur inmek"

Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne, Sürme çekmiş gibi nur indi mumun kör gözüne!
s.96/15

"kötürümler gibi yatmak"

Mefluç ederek azmini birfelc-i iradi, Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemadi!
s.468/7

"kuduzca saldırmak"

hepsine birden kuduzca saldırıyor. Ayıp değil mi? demişsin.. Aceb kim aldırıyor!
s.293/16

"kulak vermek"

Kulak verinde neler söylüyor, bakın idrak s.262/7

"kurban olayım"

Yetmez mi Celalinle göründüklerin artık? Kurban olayım, biz bu tecellinden usandık!
s.301/13

"kurşun gibi süratli"

Uğraş bakalım, yoksa işin, hey gidi şaşkın ! Kurşun gibi sür 'atli, denizler gibi taşkın
s.234/10

"kuru laftan ne çıkar?"

Kuru laftan ne çıkar? Tıngır elek, tıngır saç.Mektebin açsa eğer, medresen ondan daha aç!
s.418/12

"kurunun yanında yaşta yanar"

Yanın da yaşta yanar, çaresiz, yanan kurunun... Diyor Kitab-ı İlâhi: "O fitneden korunun.
s.291/5

"kuş gibi sekmek"

-O halde kuş gibi sekmek değil midir lazım? Ayıp değil ya, bu sözden ne çıktı, anlamadım. s.251/11

"kül kesilmek"

Hangi matemli evin derdine çıksın midir ortak? Bir yığın kül kesilen, baksana, binlerce ocak! s.439/7

"küplere binmek"

Siz, yelkeni açmış, suyun üstünde akarken: Biz küplere binmiş; size hasretle bakarken! s.503/5

- L -

"lafı ağzına bırakmak"

-Dinle oğlum /..-Ne nezaket bu, Hocam? Hayranım!

-Lafı ağzımda bıraktın be kuzum, dur be canım.. s.369/6

"leş kesilmek"

His yok, hareket yok.Leş mi kesildin?Hayret veriyorsun bana.Sen böyle değildin. s.230/4

"lök gibi, bağdaş kurup halka olmak"

Dizde, kaytan çevrilmiş, çuhadan sıkma potur; Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur. s.387/3

- M -

"maymun gibi taklid etmek"

Öyle, maymun gibi, taklide özenmek bilmez; Hiss-i milliyyetli sağlamdır onun, eksilmez. s.201/1

"mecali kalmamak"

Sabaha karşı tükenmiş mecali yavrucuğumun: Mışıl mışıl uyuyor... D eğmeyin aman uyusun s.171/10

"melil melil bakmak"

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor.. Melil melil bakıyor şimdi bülbül evladım! s.83/7

"mışıl mışıl uyumak"

tükenmiş mecali yavrucuğumun: Mışıl mışıl uyuyor... Değmeyin aman uyusun. s.171/10

"mum gibi dosdoğru"

Yok, eğer mum gibi dosdoğru cevap istersen: Babanın kestiği turnak bile olmazsın sen. s.368/7

"mürekkep yalamak"

-Ama pek hırpalandın şi'ri...-Evet hırpaladım: Çünkü merkep değilim, ben de mürekkep yaladım, s.370/9

-N-

"namazın semtine yalnız bayramlarda uğramak"

Namazın semtine bayramlarda uğrar sade; Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccade.
s.386/8

"namerde el açmak"

Hadi aktar mayayım... Kim getirir ekmeğimi? Oturup kör gibi namerde el açmak iyi mi?
s.97/9

"ne ayıptır desen anlar , ne tükürsen utanır"

Kafa orman gibi, lakin, o büyük hep budandır; Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.
s.398/14

"ne belledin"

-Aman canım, şu bizim komşu amma uğraşıcı! -Ne belledin ya efendim? Onun bir ismi
Hacı! s.147/5

"ne dolaplar dönüyor"

Ne dolaplar dönüyor, beynini sarsar duysan! Bence beyhudedir. Oğlum, bu nehirler gibi
kan. s.438/6

"ne eyere gelir, ne semere"

Hele Osmanlıların namı anlatıldıkça biter; Ne eyer kabil olur sırtına vurmak, ne semer.
s.203/15

"ne gelen var, ne giden"

Fakat gelmedi, bilmem ki neden? —Beklemek nafîle, hala ne gelen var, ne giden
s.512/5

"ne gezer"

Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler Kaçıp da kurtuluruz sandınız....Fakat, ne gezer!
s.299/16

"ne iz kalır, ne de yer"

Deminki hatıralardan ne iz kalır, ne de yer. Batan çıkarken uzaklarda ben zavallı meğer,
s.517/7

"ne kolu çırpınır. ne kanadı"

Ne çırpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı; Halifenin de kalır sade sevimli bir adı!
s.349/b.8

"neme lazım"

Kime anlatacaksın? Hadi anlat şimdi... Ben mi, "neme lazım !" diyerek yan çizdi.
s.193/11

"nenin nesisin"

Hude rızası için, ehliyim için demesin ! Demiş de olsa, denilsin: kuzum, nenin nesisin?
s.287/15

"ne onulmaz yaradır"

Şark 'in ki mefahir dolu, mazi-i kemali, Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hali
s.490/1

"nerde kaldıktı"

nerde kaldıktı? Evet, ortada bir pis uçurum Var ki, günden güne dehşetleniyor,
s. 212/13

"ne sakaldan, ne bıyıktan geçmek"

Hala ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan; Asarı da memnun görünür köhne kılıktan.
s. 502/10

"ne yar var, ne diyar"

Nihayet oldu bu rü 'yadan öyle bir bidar; Ki hepsi gitmiş elinden, ne yar var, ne diyar!
s.346/12

"neydin, ne oldun?"

Bakın da haline ibret alın şu memleketin! Nasıldın ey koca millet? Ne oldu akıbetin?
s.271/13

"nur olup karanlığın sinesinde fişkırmak"

Kapkaranlıken bütün afaki insaniyyetin, Nur olup fişkırmışız ta sinesinde zulmetin;
s.236/2

"nükte fırlatmak"

-Sabahleyin yine bir hayli nükte fırlattın! Hayali bol bol akıttın, serabı çağlattın!
s.251/3

- 0 -

"ocağına düşmek"

Çarkçı Emmi gelen halkı uğrattır kapıdan. İkinci defa gelirler:-Oca 'na düştük, aman,
s.389/10

"oluk oluk akmak"

Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak; Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.
s.274/16

"onulmaz yara"

Hepsi masal, hepsi yalan! Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.
s.381/16

"ortada fol yok, yumurta yok"

Unutmuşum, bunu olmuştu hisseden gerçek.. Çıkıp da : "Ortada fol yok, yumurta yok" diyerek! s.347

"oturup ağlaşmak"

Gitme ay yolcu, beraber oturup ağlaşalım: Elemim bir yüreğin karı değil, paylaşalım
s.234/1

- 0 -

"öbek öbek türemek"

Sakırgadan daha iğrenç öbek öbek türüdü, vücud-ı milleti son günler öyle bir bürüdü:
s.282/3

"ödü patlamak"

Dikilse karşına, hiç şüphe yok, ödün patlar ! Düşün: Hayata feda etmedik elinde ne var?
s.272/12

"Öksüz gibi küskün küskün düşünüp durmak"

Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk 'ün, Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün. s.382

"öldü mü, kaldı mı"

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de, ayol, Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol.
s.367/5

"ölüm saçmak"

Ölüm saçarken o şimşekli gözler af aka, Eğildi baktı mı toprakta can veren halka?
s.487/1

"ölüm uykusundan uyanmak"

Kurtar o biçareyi Allah için, Artık ölüm uykularından uyan s.308/2

"ömründe pisin gördüğü su"

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiğ kokusu; Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!
s.398/7

"örümcek bağlamak"

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrab? s.461/4

-P-

"paralamak"

Azıcık kurcala toprakları, seyre t ne çıkar; Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!
s.224/6

"par par titremek"

Yürekler en mülevvis, en sefil amal için çarpar; Sinirler en muhal endişeden titrer durur par par!
s.311/6

"parmağı ağzın da kalmak"

Gelip de bir kulaydın geçerkenki va 'zindan; Kalırdı parmağın, Allah bilir ki ağzında!
s.252/9

"patlasınız, çatlasınız"

Hem de baş mürteci'im, patlasınız, çatlasınız! Hadi kanununuz assın beni, yahut yasanız!
s.402/1

"pestilini sermek"

Sana bir şey dememiş,kısımış oturmuş dilini, Niçin, oğlum, seriyorsun herifin pestilini?...
s..440/6

-R-

"rahmetle anmak"

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın. " Derdim; sana baktıkça, a biçare kitabım!
s.500/1

"rıza vermek"

Hüsrana rıza verme.. Çalış.. Azmi bırakma; Kendin yanacaksan bile, evladını yakma!
s.231/5

"rüya gibi geçmek"

Şu gelinlik arabanda daha şahaneydi. Geçti rü 'ya gibi, Allah 'im o günler neydi!
s.384/8

s

"sabah akşam koşmak"

değer mi koşmaya akşam, sabah yalan dünya? Dolaşmayan dolaşandan akıllı. Gördün ya; s.279/16

"sabah sabah bu ne düştür"

Herif laf anlamıyor, gel de sonra yat, hadi!-Sabah sabah bu ne düştür be? Görmez olsaydı!
s.389/12

"saçıp savurmak"

Meramın ölmeyebilmekse, ölmek mümkün; Saçıp savurduğun enfas-ı ömrünün, lakin,
s.486/16

"sadede gelmek"

-Ama sen pek uzun ettin, Hocam, artık sadede! Bahsimiz nerde, senin söylediğin şey nerde?
s.439/4

"saksağanlar gibi sekmek"

Sak sağanlar gibi sektikçe birinden birine. Boğuyordum müteveffayı bütün aferine.
s.94/7

"salya sümük ağlamak"

Geziyor başlanır üstünde genizden bir ses. Çömelip, salya sümük, ağlaya dursun herkes,
s.407/4

"sarıklı milleti"

Sarıklı milletidir milletin başına bela...-Fakat, umumunu birden batırmak işi değil a!
s.252/2

"seksen kapı gezmek"

-O nasıl söz? Ben ocak yıkmaya evlenmiyorum.-Hiç o seksen kapı gezmiş, o kaşarlanmış Rum, s.375/11

"sel gibi gözyaşı dökmek"

Önümde ümmet-i mazlumesiyle peygamber; Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler,
s.395/16

"sersem hödük"

O değil, şimdi asıl çattı belanın büyüğü; Haber aldın, karı kandırmış o sersem hödüğü,
s.376/7

"sesi soluğu çıkmamak"

Ne soluk var, ne de ses... Badiyenin hali harab; Çağlıyor sade ufuklardaki avare serab;
s.357/8

"sesi yedi iklimi tutmak"

Öyle işler ki zemin; kalb-ifeza "küt! Küt!" atar; Zurnanın tizleri dersin yedi iklimi tutar!
s.388/10

"sıçan gibi oymak"

Oyup, sıçan her dört adımda bir kemeri. Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
s.256/14

"sık elden edinmek"

O çocuklarla beraber gece gündüz didinin; Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
s.448/8

"sinek düşer gibi şunun bunun kabına düşmek"

Demek, Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a! Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına s. 280/8

"sinirlerini gıcıklamak"

Ayıp değil ya, gıcıklar benim sinirlerimi! -Niçin sinirleniyorsun? Taassubun yeri mi?
s.254/13

"sivrilip çıkmak"

Neden mi? Kendi değil sivrilip çıkan yalnız, Zeminle bir gidiyor daima şe vahi kın iz.
s.343/10

"söylemesi kolay"

mekep yapacakmış.. Ne kolay söylemesi! Bir kümes yaptığınız varmı ki, bir kaz kümesi?
s.399/13

"sözü bir parça uzatmak"

Sözü bir parça uzatmışsa da, oğlum, affet!... Hasbihal etmek için başka adım yok ki.. Evet,
s.156/3

"Sözüm ona"

Dayak eşekler içinmiş! Adam dövülmezmiş... -Ya biz, sözüm ona, merkep miyiz, Bir, bu ne iş
s.146/12

"sözü sağlam, özü sağlam"

Lafı bol, karnı geniş soylar taklid etme; Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek.
s.516/2

"Su bulanmazsa durulmaz"

"Galeyandır. Galeyan geldi mi kalmaz mantık. Su bulanmazsa durulmaz. Hele sabret azıcık." s. 206/10

"susmak evladır"

Yıktı bin mel 'un kalem namusu, bizler uymadık; "Susmak evladır" deyip sustuk!
s.237/4

"susundu"

-Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver.-Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!
s.124/10

"sürüm sürüm sürünmek"

- "Sürüm!" demiş, ona Sevkeşli 'nin iradesi var. -Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar! s.112/7

- § -

"şaşırp kalmak"

Sen de gör kendini bir kerre.-Peki evladım.Göreyim..Başka ne yapsam ki şaşırp kaldım.
s.380/6

"şeriatın kanına girmek"

Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına? Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?
s.281/2

"şeriatın kestiği parmak acımaz"

O zaman kestiği parmak acımaz, amenna... Ama hep bir tarafın ağzına bakmak, o fena.
s.397/12

"şimdicek"

Bırak da türbeyi sen şimdicek biraz çabuk ol! -canım neden koşalım?Var ya vaktimiz bol bol. s.260/4

"şimdiden tezi yok"

Horul horul uyuyor kahpe tilki, senden tok! Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
s.279/16

"şu kadar var ki"

Ağniya zannederim, sizde de az çok olacak... Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak! s.195/2

-T-

"tarih tekerrürden ibarettir"

"Tarih" i "tekerrür" diye tarif ediyorlar; Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi
s.499/2

"taş olsa dayanmaz"

Hu da bilir ki dayanmaz, taş olsa bir sine, O gözlerinde dönen sağnağın dökülmesine.
s.525/4

"taş olsa erir"

Taş olsan çünkü erir; gölde olsa parçalanır; Taşar gelir de bu tufan, önünde sed mi tanır!
s.350/10

"taş üstünde taş bırakmamak"

Evet, bilmesen de hakkın var; Bırakmamış ki, taş üstünde taş, kuduz canavar!
s.298/12

"taş yürekli"

Şu sayha koptu ki, hala enini yadımda, "Ne taş yüreklisiniz... Ah gitti evladım!..."
s.84/6

"tatlı yüz, bal gibi söz"

Tatlı yüz, bal gibi söz... başka ne ister köylü? Adam aldatmayı, a'la biliyor kahbe dölü!
s.398/17

"tenezzül etmemek"

tenezzül etmedi nasüta, döndü lahiuta, Kemine paye-i iclali oldu iliyin. s.134

"tepeden tırnağa donanmak"

Tepeden tırnağa her gün donamp sırsıklam, Hani, yuttuksa o tükürükleri paslam faslam,
s.424/13

"tıpış tıpış gitmek"

-Uzakyakın deme artık; iniş, yokuş sorma!Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma.
s.252/12

"tırnakla dişle oymak"

Değer mi dağları tırnakla, dişle oyduarak, İçinde bir leş için muhteşem saray kurmak?
s.486/13

"tilki bilemez onun bildiğini"

Anladım; Bilmeyecek tilki, onun bildiğini.-Hadi naklet bakalım şimdi şu bilgiçliğini.
s.397/11

"tır tır titremek"

Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir; Ne temaşadır o, titrer duru insan tır tır.
s.387/16

"tirit mi tirit"

Gelip de öğretecekmiş. Mezarıcı Mahmud'a git! Bir üflese gidecek ha. Tirit mi sade tirit!
s.146/1

"titizlikten gıcır gıcır ötmek"

Gıcır gıcır ötüyor ortalık temizlikden, Sanırsınız ki gezinen olmamış gezinen.
s.332/16

"tü! senin yüzüne"

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne! Kazık boyundan utan. Tü! herif, senin yüzüne
s.112/9

"türkü çağırmak"

Ağlasın milletin evladı da bangır bangır, Durma, hürriyeti aldık diye sen türkü çağır!
s.401/6

-u

"ucunda ölüm yok"

Mezelletin o kadar yar-ı canısın ki, yazık, "Ucunda yoksa ölüm " her belaya göğsün açık
s.273/12

"ucuz kurtulmak"

Gittiler neyse... Dua et ki ucuz kurtuldun; Bazı da' valar olur, kış gecesinden de uzun!
s.154/9

"uğurlar ola"

Ale' s-seher düzülürken cemaatıyla yola, Ebü Ubeyde çıkıp;" ya Ömer, uğurlar ola!
s.276/4

"ulan aptal mı nesin"

-Ayağından mı dedin? Kolları meydanda demek! Ulan, aptal mı nesin? Şimdi çözer...
s.491/6

"uyku sersemi"

Ki uyku sersemi tak der zavallının canına; Düşer gelince nihayet kır a' sının yanına.
s.390/2

"uzun boylu düşünmek"

Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak, Ben zaten uzunboylu düşünmekten uzaktım!
s.455/2

"uzun etmek"

-Ama sen pek uzun ettin, Hocam, artık sadede! Bahsimiz nerde, senin söylediğin şey nerde?
s.439/4

"uzun kulaklı eşek"

-Ulan! Kafakta imiş dağlı. Hay köpoğlu köpek-Köpoğlu kendine benzer, uzun kıdaklı eşek!
s.145/5

- ü -

"üç beş..."

-şu mahallatı devre çıkmıştım... Gel beraber, benimle, üç beş adım.
s.120/1

"Üç buçuk zibidi"

Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi, Bir Arnavurtluk 'u isyana kaldırır mı idi?
s.287

"üç kesip, beş eklemek"

-Tımarcılar, bereket versin, usa şeylerdi; Elinde balta, gelir, üç keser, beş eklerdi...

"üçlesen gidecek"

Gelip de öğretecekmiş... Mezarıcı Mahmud'a git! Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sade tirit!

"üstüne gül koklamak"

Paşa azmış.-Acaba üstüme gül koklar mı? -Onu bilmem, gülü koklar mı kocan, yoklar mı?

-V-

"vah vah! diyecek yerde, kah kah gülmek"

Sen ki vah vah diyecek yerde gülersin kah kan; İşte fi 7, işte ceza çek bakalım! eyvallah.
s.445/15

"varmayın üstüme"

-Girsene, hemşire hanım! -Varmayın üstüme!-Nen var a kuzum; anlayalım?...
s.150/D.3

"vay benim başıma"

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma! -Herif belaya sokasın dırıldanıp durma!
s.146/2

"vay canına"

Hele bir parça yaklaşsın yanma.. -Bu kahve..Öyle mi? Yahu! Nedir bu? Vay canına!
s.335/6

"vay gözümün nuru"

Vay gözümün nuru efendim, buyurun Hangi rüzgardır atan sizleri?.. Lütfen oturun!
s.367/1

"vebali boynuna"

Bugün fesadına kurban olan zavallıların Vebali boynuna yüklenmesin mi, yoksa yarın?
s.281/8

"vefasız kansız evlat"

Şark 'in ben vefasız, kansız evladı, Serapa Garb 'a çiğnettim de çıktım hak'i ecdadı!
s.478/7

"vurduğu yerden gül bitmek"

-Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz... Gül biter aşk ile vurduk mu... s.367/11

"vurdum mu öldürürüm ha!"

Vurunca öldürürüm ha! Benim şakam yoktur. -Çekil hanım, paşa laf dinlemez! Vurur mu vurur. 112/5

-Y-

"yağ gibi kaymak"

Birinci defa imiş binmiş ihtiyar kayığa; Piyade yağ gibi kaydıkça doğrulup açığa; s.258/2

"yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz"

Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz; Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.
398/12

"yağma yok"

-Dü-beşle bağlıyorum.-Yağma yok!-Elindeki ne? -Se-yek-Aman durun öyleyse! s. 145/9

"yakıp yıkmak"

O ne yangın ki: ocak kalmadı ki söndürmediği! 0 ne tufan ki: yakıp yıktı bütün vadiyi
s.226/4

"yanardağ gibi fişkırmak"

Yıldırımlar gibi indikçe "Beyin "den şiddet, Bir yanardağ gibi fişkırdı "yürek"ten nefret
s.211/6

"yanına kalacağını sanmak"

Düşünmedin mi girerken şeriatin kanına? Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?
s.281/2

"yanıp tutuşmak"

Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü.Nücuma sor ki bu kirpikler uyku görmüş mü? s.362/3

"yan yan bakmak"

bir bakar insana yan yan ki, yüz olmuş manda, Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda. s.398/11

"yarasını deşmek"

-Deşme, oğlum, yaradır, hem de yürekler yarası..-Neydi ya Rabbi, otuz kırk sene evvel burası? s.384/14

"Yarına ya çıktın ya çıkmadın"

Sofana bak ki ya çıkıtm, ya çıkmadın yarına !-Dönüp dönüp bakıyorsun.Ne geldi hatırına?
s.258/6

"yassı burun, basma çene"

Yine bir tatsız alın, yassı burun, basma çene..Hep o, hiç başka değil, gördüğüm evvelki sene. s.407/9

"yatar olmaz, kalkar olmaz"

Kalkar, olmaz, yatar, olmaz, döner olmaz, dediği; Neyle doldursa bir türlü kapanma gediği? s.506/6

"yavaş yavaş sokulmak"

-Evet, zemini uzaktan görüp bayılmışlar; yavaş yavaş sokulup somdan yayılmışlar!
s.252/15

"yaydan boşanmış ok gibi fırlamak"

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi, Saldırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi. s.313/1

"yazık sana sarf ettiğim emeklerime!"

Hukuku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme! Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!.. s.285/7

"yedisinden yetmişine kadar"

Zurnalar şehrin ahalisini takmış peşine; Yedisinden tutarak ta deryanın yetmişine! s.205/7

"yediğin herşeyi kör gördü, sağır duydu"

nedir? Sormaya var mıydı lüzum? Yediğin herşeyi kör gördü, sağır duydu, kuzum. s.375/3

"yedi kat ellerin ciğeri yanmak"

Senin değil yedi kat ellerin yanar ciğeri, Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu s.82/8

"yel üfürsün su götürsün"

Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek Gece kalkar bu adam postası İzmir diyerek s.405/14

"yerden göklere çıkmak"

Yerden çıkıyor göklere bin ah-ı şererbar, Gökten ediyor sade çıkan naleyi tekrar! s.54/12

"yerinde yeller esmek"

Birer siyah uçurum, gürleyen, çakan gözler; O yıldırımların artık yerinde yeller eser! s.486/6

"yerlere geçmek"

Ah! Karşımda vatan namına bir kabristan Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan? s.224/3

"yer yarılıp da içine girmek"

Bari bir hatıra kalsaydı şu toprakta diri... Yer yarılmış yere geçmiş şüheda türbeleri! s.227/4

"yıkıl oradan"

-Yıkıl ordan, sana yok ilmühaber; Meğer emretmeli mi rü'yama girip Peygamber. s.376/3

"yıkmadık şey bırakmamak"

Biz ki her mevcudu yıktık, gayesiz birfıkr ile, Yıkmadık bir şey bıraktık... sade bir şey: A'ile. s.239/1

"yılan bakışlı şebek"

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne! Kazık boyundan utan... Tu! Herifsenin yüzüne! s.2/9

"yıldırım gibi inmek"

Yıldırımlar gibi indikçe " beyinden " şiddet, Bir yanardağ gibifışkırdı yürekte nefret
s.211/6

"yok canım, öyle değil"

Verdi kanun-ı Esasi... Bu, çıkar rü 'ya mı? Yok canım öyle değil: Millet istirhamı.
s.202/13

"yok öyle"

Yok öyle heybeye dirsek verip imızganmak; Ya taksa emre müheyya içerde. Hem ne yatak!
s.333/12

"yokuşu tepmek"

-Hidayet erdi mi? Hah, şöyle.Aferin su kuşu!-Aman, şu düz yolu tutsak da tepme sek yokuşu.
s.252/11

"yol geçen hanı olmak"

-Nasıl kapatmalı?-Gayet kolay: "Şu meydanlık, Ki yol geçen hanı olmuştu, avludur artık;
s.253/2

"yol kazanmak"

Bak, lafa daldık da duymadık yokuşu. -Hakikat öyle! Epey yol kazanmışız..Şu ne, şu?
s.256/2

"yolu tutmak"

Onların neveti geçmiş, sıra gelmişti bana: Yolu tuttum yalnızım, doğruca Türkistan 'a.
s.197/4

"yol yakinken geri dön"

-Asım, bana bak! Yol yakinken geri dön, nafile çıkmaz bu sokak. s.439/15

"yüreğinden kan gitmek"

En kanlı şenaatle kovulmuş vatanından, Milyonla hayatın yüreğinden gidiyor kan!
s.233/8

"yürekler yarası"

Deşme, oğlum, yaradır, hem de ne yürekler yarası-Neydi, ya Rab, otuz kırk sene evvel
burası s.384/12

"yüz göz olmak"

Çünkü ben korkuyorum, söylemiş olsam tekrar, Yüzgöz olduk, edecek mes 'ele isyanda
karar. s.435/11

"yüz karası"

Öyle iğrenç olacak ki akıbetin manzarası, Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası...
s.208/16

"yüz suyu dökmek"

Ölür de yüz suyu dökmem sizin halifenize!.. Ömer vuruldu bu son sözle...-Haklısın teyze!
s.125/1

"yüzsüzlük damarı çatlamak"

Bilirsiniz, hani, insanda bir damar varmış, Ki yüzsüz olmak için mutlaka o çatlarmış.
s.293/10

"yüzü ak, alını açık"

Çok şükür halime.Nem var? Yüzüm ak, alnım açık... s.374/9

"yüzüne tükürmeye, tükürüğüme acırım"

Kızımın iffeti batmakta rezilin gözüne... Acırım tükürüğe billahi, tükürsem yüzüne...
s.196/15

-

z

"zaman, bu zamandır"

Hayat akıp gidecekmiş. Ne var kederlenecek? Zaman bu zaman. Durma bir nefes daha çak
s.258/5

"zamane piçleri"

Zamane piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz. Ne saygı var, ne hayâ var. Eğer bizim işimiz,
s.146/1

"zaman ıssız, mekan ıssız"

Zaman ıssız, mekan ıssız; Ne vahşetlerde bir yoldaş, ne zulmetlerde tek yıldız!
s.479/2

"zaman olur ki..."

Zaman olur ki, uzaklarda bir serab-ı muzi Nümayişiyle gözünden geçer hayal-i vatan
s,174/3

"zehir içmiş gibi sersemlemek"

-Bunu duydum, zehir içmiş gibi sersemlemiştim. Eve geldik, herifin kalbini artık deştim.
s.397/9

"zoru görünce yılışmak"

-Ki zor görünce yılışmak, zebunu ezmekti-Berat-ı cinsini bilsen neler neler çekti.
s.342/5

"züppelik yok"

-Züppelik yok!-O ne? Ben züppe miyim? –Oldukça s.368/11

Kaynakça

- Bazirci A . ; Deyimlerimizin Sözlüğü, Gendaş Genel Yayın Dağıtım, İstanbul, 1991
- Devellioğlu Ferit ; Osm-Türkçe Ansk.Lügat,Aydın Kitabevi Yayınları , İstanbul, 1993
- Dilçin Cem ; Yeni Tarama Sözlüğü, T.D.K.Yayınları, Ankara Üniv.Basımevi, 1983
- Düzdağ, M. Ertuğrul ; Safahat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları , İstanbul, 1985
- Mithat Cemal Kuntay ; Mehmet Akif , Semih Lütfi Kitabevi , İstanbul, 1939
- Türk Dil Kurumu ; Türkçe Sözlük, T.D.K Yayınları, T.D.K. Basımevi, Ankara, 2000
- Türk Dil Kurumu ; Tarama Sözlüğü, T.D.K Yayınları, T.D.K. Basımevi, Ankara, 1998